

IN DIE HOOGGEREGSHOF VAN SUID-AFRIKA

APPÈLAFDELING

In die saak tussen

VOLKSKAS BANK BEPERK Appellant

en

BANKORP BEPERK handelsdrywend as

TRUST BANK Eerste Respondent

INFINITE MARKETING AND SERVICES BK Tweede respondent

CORAM : CORBETT HR, HEFER, NESTADT, FRIEDMAN ARR et
KRIEGLER Wrn AR.

AANGEHOOR: 7 MEI 1991.

GELEWER : 23 MEI 1991.

UITSpraak

HEFER AR.

HEFER AR :

Appellant ("Volkskas") en eerste respondent ("Trust Bank") is albei handelsbanke wat vir die snelle verrekening van hulle tjeks gebruik maak van die klaringstelsel van Automated Clearing Bureau (Edms) Beperk ("ACB"). Dit geskied kragtens 'n skriftelike klaringsooreenkoms tussen ACB en die deelnemende banke. Die stelsel behels dat 'n bank die rekening van 'n kliënt wat 'n tjek vir invordering by hom deponeer dadelik voorlopig krediteer en die tjek, waar moontlik, dan dieselfde dag deurstuur na ACB wat aan die einde van elke dag 'n onderlinge verrekening tussen die banke doen van die tjeks wat op elkeen getrek en deur elkeen ingestuur is vir invordering. Die volgende dag word die saldo's aldus bereik voorlopig teen die banke se rekenings by die Reserwe Bank gekrediteer en gedebiteer en die tjeks aan elke betrokke tak gestuur met 'n verslag van die vorige dag se verrekenings. By ontvangs deur 'n bepaalde tak van die tjeks op hom

getrek tree n spertydperk in werking waarbinne hy moet besluit watter daarvan hy gaan honoreer en watter nie. Besluit hy om n tjek nie te honoreer nie moet hy dit binne die spertydperk aan die invorderingsbank of aan ACB terugstuur en, indien die tjek groter as R2 000 is, die invorderingsbank by wyse van n sg Yufig-boodskap van sy besluit verwittig. Word aan hierdie vereistes voldoen, word alle relevante voorlopige krediete en debiete teruggeskryf maar, indien daaraan nie voldoen word nie, word die inskrywings finaal by verstryking van die spertydperk.

Op 3 Mei 1990 het MLS Bank Beperk ("MLS"), n kliënt van Volkskas se Brooklynsirkel-tak in Pretoria, n tjek vir n bedrag van R39 581 aan Infinite Marketing and Services BK ("Infinite Marketing") uitgereik. Dieselfde dag is die tjek in Infinite Marketing se rekening by Trust Bank se Silverton-tak gedeponeer. Die rekening is voorlopig met die bedrag daarvan gekrediteer en die tjek deurgestuur na ACB waar dit die aand van

3 Mei op die gewone manier verreken is. Dieselfde aand is MLS se rekening dienoorkomstig deur Volkskas se rekenaarstelsel gedebiteer. Op 4 Mei 1990 het die Brooklynsirkel-tak die verrekeningsverslag ontvang en natuurlik ook die tjeks teen hom getrek wat die vorige dag verreken is. Dit was MLS se gebruik om sy tjeks daaglik by die tak af te haal en op hierdie wyse het die maatskappy die betrokke tjek op 4 Mei 1990 ontvang. Weens redes wat nie tans ter sake is nie het MLS later die dag besluit om betaling van die tjek te stop. Die bestuurder van die Brooklynsirkel-tak is dadelik van die besluit verwittig en die tjek is aan die tak oorhandig. Op 5 Mei 1990, voor verstryking van die spertydperk, is die vereiste Yufig-boodskap aan Trust Bank versend en die tjek teruggestuur na ACB.

Op 'n later stadium het 'n geskil tussen Volkskas en Trust Bank ontstaan oor die vraag of betaling van die tjek betyds afgelas is. Die gevolg was dat Volks-

kas die hof a quo genader het vir h bevel -

"1. Dat verklaar word:

1.1 Dat betaling van tjek nommer 9168 wat deur MLS BANK BEPERK getrek is op die Brooklynsirkel-tak van die Applikant, h ware afskrif waarvan as Aanhangsel 'B' aangeheg is tot die Applikant se Funderende Eedsverklaring, regsgeldiglik afgelas is; en

1.2 Dat die gemelde tjek nie betaal is nie.

2. Dat die eerste Respondent die koste van hierdie aansoek moet betaal, alternatiewelik, en slegs indien die Tweede Respondent hierdie aansoek opponeer, dat die Eerste en Tweede Respondente die koste van hierdie aansoek gesamentlik en afsonderlik betaal."

ROUX R het die aansoek (wat slegs deur Trust Bank bestry is) van die hand gewys maar verlof verleen tot h appèl na hierdie hof.

Hoewel die opponerende verklaring wat namens Trust Bank ingehandig is die indruk skep dat die deponent bykomende gronde vir die bestryding van die aansoek in gedagte gehad het, het mnr Maritz wat Trust Bank in hierdie

hof verteenwoordig het, aangedui dat sy enigste betoog is dat MLS betaling van die tjek afgelas het op 'n stadium toe dit as reeds betaal beskou moet word. Daar was natuurlik geen daadwerklike betaling in die vorm van die oorhandiging van geld nie want, soos aangedui, behels die klaringstelsel weinig meer as 'n reeks wedydse boekinskrywings wat in die gewone loop van sake bloot 'n krediet in die bankrekening van die nemer en 'n debiet in die bankrekening van die trekker tot eindresultaat het. In die verloop van die klaringsproses moet daar 'n tydstip wees wat as die oomblik van betaling aangemerkt kan word. Presies wanneer daardie oomblik aanbreek, is waaroor die geskil tussen die partye gaan - volgens Volkskas is dit (behalwe in die geval van spesiale klarings) wanneer die spertydperk sonder kennisgewing van dishonorering verstryk; en volgens Trust Bank is dit wanneer die betrokke bank betaling van die tjek goedkeur.

In die funderende verklaring wat namens Volksskas ingehandig is, het die deponent erken dat -

"(in) banktaal gesê kon word dat die (betrokke) tjek reeds in die tak se grootboek gepos is, met ander woorde dat die Applikant besluit het om die tjek te betaal."

Dit is gemene saak dat MLS die tjek afgelas het nadat hierdie besluit geneem is. Op die basis hiervan en op gesag van Rosen v Barclays National Bank Ltd 1984(3) SA 974 (W) het mnr Maritz aangevoer dat die tjek reeds betaal was op die stadium toe betaling afgelas is. In die Rosen-saak het twee takke van dieselfde bank, die een as betrokke en die ander as invorderingsbank, ook van ACB se klaringstelsel gebruik gemaak. Die getuigenis van ene Hollow was dat wanneer 'n tjek deur 'n betrokke bank van ACB ontvang word dit deur 'n bankamptenaar nagegaan word om vas te stel of dit formeel in orde is en betaal kan word. Oor die tyd van betaling het GOLDSTONE WR (soos hy toe was) hom op 978 G-I soos volg uit-

laat :

"In the case of an ordinary, ie unmarked, cheque, it would be received from the ACB and the drawee bank would then go through the procedure described by Mr Hollow. If there was nothing irregular on the face of the cheque and there were funds in the drawer's account to meet it, it would be passed for payment. It seems to me that at that moment the cheque would be paid by the drawer bank. The entries, ie the debit (if there was one), and the credit, made provisionally by the bank, would become final. I do not agree with the contention made by respondent's counsel that payment is only made on expiration of the period during which the drawee bank would have been entitled to have dishonoured the cheque in question....."

(In die gedeelte van die aanhaling wat ek beklemtoon het, was die bedoeling klaarblyklik om na die "drawee bank" te verwys. Hierdie gedeelte moet natuurlik verstaan word in die samehang van die debitering en kreditering van die onderskeie rekenings; soos blyk uit die verdere opmerkings op 979 E-G het GOLDSTONE WR die besluit om die tjek goed te keur vir betaling, gepaardgaande met die inskrywings in die rekenings, as betaling beskou.)

Daar is 'n wesenlike verskil tussen die situasie in die Rosen-saak en die huidige een. In eersgenoemde was betrokke en invorderaar takke van dieselfde bank en, soos GOLDSTONE WR op 978E aandui, word sulke takke beskou as agentskappe van een onderneming. Dit is nie om dowe neute genoem nie; trouens, dit vorm die fondament van die hele beslissing soos ek dit verstaan. Op 979 A-D word verwys na The Brimnes [1973] 1 All ER 769 en Momm v Barclays Bank International Ltd [1976] 3 All ER 588 wat beide te make gehad het met die debitering en kreditering van verskillende kliënte se rekenings by een bank. Wanneer 'n bank beide as betrokke en as invorderaar fungeer moet hy noodwendig as gemagtigde van die nemer bewus wees van sy optrede as gemagtigde van die trekker en, in soverre die kreditering en debitering van die onderskeie rekenings gelyk gestel kan word aan betaling, in beide hoedanighede kennis dra van die betaling. Dit is klaarblyklik hoe GOLDSTONE WR ook

geredeneer het want op 979 C-D wys hy daarop dat kennisgewing aan die ontvanger volgens die uitspraak in Momm v Barclays Bank International Ltd nie n vereiste is nie. Dit beskou hy (op 979 D) -

"... to be consistent with our own law, especially when it is borne in mind that the collecting bank is acting as an agent for collection on behalf of the payee."

Of die beslissing korrek is, is nie vir huidige doeleindes ter sake nie en ek spreek geen mening daaroor uit nie omdat dit klaarblyklik nie van toepassing is in die huidige situasie nie; in die onderhawige geval was die betrokke en die invorderaar afsonderlike banke en was laasgenoemde nie bewus dat die tjek aanvanklik goedgekeur is vir betaling nie - daarvan het Trust Bank eers tien dae later dws na ontvangs van die Yufig-boodskap, bewus geword.

Mnr Maritz het nogtans aangevoer dat die tjek ook in hierdie geval betaal is toe Volksskas dit goedgekeur

het vir betaling. Voordat ek sy betoog behandel, wil ek n paar algemene opmerkings maak. Eerstens: die feit dat ACB se klaringstelsel n betreklik moderne een is waarin van hoogs gesofistikeerde tegnieke gebruik gemaak word om aan die eise van die hedendaagse sake-gemeenskap te voldoen, bring nie mee dat geykte beginsels van die reg oorboord gegooi en inderhaas na nuwes gesoek moet word nie. Wesenlik geskied die invordering van tjeks deur die handelsbanke nog volgens dieselfde beginsels waarvolgens dit altyd geskied het. Die enigste werklike verskil is dat daar nou gebruik gemaak word van n geoutomatiseerde stelsel vir die duisende tjeks wat daagliks verwerk moet word. (vgl F R Malan: The Liberation of the cheque 1978 TSAR 107 op 109-110; Malan en De Beer: Wisselreg en Tjekreg 284). Daarom, hoewel die fisiese proses van die verhandeling van tjeks verander het, bly die regsbeginnels waarvolgens dit geskied onveranderd.

Tweedens: daar is geen aanduiding in die klaringsooreenkoms van 'n bedoeling om die deelnemende banke of hulle kliënte van enige regte te ontnem nie. In besonder ontnem dit nie die trekker van 'n tjek die reg om betaling af te gelas nie. Natuurlik moet die ooreengekome prosedures nagekom en die voorgeskrewe tydsbepalings eerbiedig word maar origens bly die partye se regte onaangeraak.

Derdens: betaling is 'n tweesydige regshandeling wat, tensy anders ooreengekom, die medewerking van beide partye verg (Matador Buildings (Pty) Ltd v Harman 1971(2) SA 21 (K) op 25 H, Saambou-Nasionale Bouvereniging v Friedman 1979(3) SA 968 (A) op 993 A-B). GOLDSTONE WR se opmerking in die Rosen-saak (supra op 979 E) dat

".....our Courts have before recognised that payment may be made without knowledge thereof by the creditor: see, for example, Bousfield v The Divisional Council of Stutterheim 19 SC 64 at 70-71 "

is nie 'n korrekte weergawe van die Suid-Afrikaanse reg of van die uitspraak waarna hy verwys nie. Al wat DE

VILLIERS HR in die Bousfield-saak gesê het is dat betaling deur 'n buitestaander wat deur die skuldeiser aanvaar word geldige voldoening selfs sonder die wete van die skuldenaar is.

Mnr Maritz het nie die korrektheid van die derde opmerking betwis nie maar aangevoer dat betaling nogtans geskied het sonder Trust Bank se wete omdat die doel van die spertydperk bloot is om die betrokke geleentheid te gee om te besluit of hy die tjek sal betaal en nie om hom geleentheid te gee om sy besluit bekend te maak aan die invorderingsbank nie. Ek stem nie saam nie. Myns insiens is die doel daarvan juis om die betrokke geleentheid te gee om sy besluit bekend te maak - vandaar die reëling dat die voorlopige debiete eers by verstryking van die tydperk finaal word. (Dat kennisgewing van 'n voorneme om te honoreer nie vereis word nie, doen hieraan nie afbreuk nie. Verreweg die meeste tjeks wat deur banke hanteer word, word uitbetaal

en dit sou onsinnig wees om van 'n bank te verwag om telkens aan te dui dat 'n tjek uitbetaal word. Elke bank word eenvoudig geag bereid te wees om dit te doen tensy kennisgewing van die dishonorering binne die spertydperk geskied). Die handelswêreld is net so min as die reg gemoeid met die ongeopenbaarde interne reëlins, besluite en optrede van andere (vgl Fonds Adviseurs Bpk v Trust Bank van Afrika Bpk 1974 (4) SA 883 (A) op 892B). Met die aanbod van tjeks vir betaling is dit nie anders gestel nie. Sou 'n tjek bv op die gewone wyse oor die toonbank aangebied word vir betaling het die blote besluit van 'n kassier om dit uit te betaal klaarblyklik geen effek nie (trouens, selfs al sou so 'n besluit te kenne gegee word teenoor die aanbieder, geskied betaling klaarblyklik eers wanneer die geld daadwerklik oorhandig word). En dit is ondenkbaar dat die klaringsooreenkoms enige ander resultaat beoog. Indien mnr Maritz reg is, beteken dit dat 'n besluit waarvan geen belanghebbende buitestaander kennis dra nie,

nie verander kan word nie en dat die trekker sy reg om betaling af te gelas verbeur sodra h bankamptenaar, weereens sonder kennis van enige belanghebbende buitestaander, besluit om h tjek uit te betaal.

Die res van mnr Maritz se betoog kan ook nie gehandhaaf word nie. Hy het nl aangevoer dat h stilswyende bepaling by die klaringsooreenkoms ingelees moet word tot die effek dat die voorlopige debiete finaal word sodra die betrokke voor verstryking van die spertydperk besluit om h tjek te honoreer en dit aan die trekker teruglewer. Die oorhandiging van die tjek aan die trekker, het hy aangevoer, kan die nemer belemmer in die uitoefening van sy regte. Wat hy egter uit die oog verloor het, is dat die ooreenkoms vereis dat h gedishonoreerde tjek aan ACB of aan die invorderingsbank teruggestuur moet word. Word dit gedoen (soos in die onderhawige geval), word geen afbreuk gedoen aan die nemer se regte nie en, word dit nie gedoen nie, word die

voorlopige debiete in elk geval finaal. Mnr Maritz se suggestie dat die tjek intussen "verander" kan word, is so onrealisties dat dit nie oorweging verdien nie. Die voorgestelde stilswyende bepaling voldoen hoegenaamd nie aan die vereistes gestel in beslissings soos dié in Mullin (Pty) Ltd v Benade Ltd 1952(1) SA 211 (A) op 214 C-215 D nie.

Mnr Maritz het gewag gemaak van die feit dat Volkskas die tjek aan MLS oorhandig het nadat die besluit om dit goed te keur vir betaling geneem is, as sou dit klinkklare bewys wees dat Volkskas dit self as betaal beskou het. Maar, soos vantevore aangedui, was dit MLS se gebruik om daaglik sy tjeks by die Brooklyn-sirkel-tak af te haal. Die doel hiermee was om die maatskappy geleentheid te gee om die tjeks na te gaan en te besluit watter daarvan betaal moes word juis sodat, indien nodig, die dishonorerings-prosedure van die klaringstelsel gevolg kon word. In hierdie lig beoor-

deel dra die oorhandiging van die tjek niks by tot die vraag of dit as betaal beskou moet word op die stadium toe dit afgelas is nie.

Die gevolgtrekking is dus dat die tjek nie beskou kan word as reeds betaal op die stadium toe betaling daarvan afgelas is nie en dat die verklarende bevel wat Volkskas aangevra het, toegestaan behoort te gewees het.

Die appèl slaag met koste. Die bevel van die hof a quo word ter syde gestel en vervang met die volgende:

"n Bevel word verleen ooreenkomstig paragraaf 1 van die kennisgewing van Mosie en die eerste respondent word gelas om die koste van die aansoek te betaal."

J J F HEFER AR.

CORBETT HR)
 NESTADT AR)
 FRIEDMAN AR) STEM SAAM.
 KRIEGLER Wrn AR)